

Şəxsiyyətin azadlığının və ləyaqətinin ictimai təhlükəli qəsdlərdən beynəlxalq və milli-hüquqi müdafiəsi

Hacıbəyli Tural Bəhruz oğlu,
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, “Azərbaycan Sənaye Korporasiyası” Hüquq departamentinin Qeydiyyat və məhkəmələrlə iş şöbəsinin müdiri.
e-mail: mahabbat_d.h.t@mail.ru

məsində əsas rolu əksər əsas əxlaqi nəzəriyyələrdə və Ümumdünya İnsan Hüquqlarının Bəyannaməsi (ÜİHB – Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, 1948-ci il) kimi müxtəlif insan hüquqları aktlarında aydın görünür. ÜİHB -nin preambulasında deyilir ki, “insan ailəsinin

İki minillikdən artıqdır ki, bəşər sivilizasiyası azadlıq, şərəf və ləyaqət, vicdan, vəzifə və məsuliyyət, xeyirxahlıq və ədalət kimi mənəvi dəyərlərə əsaslanan “ideal cəmiyyət” ümid və gözləntiləri ilə yaşayır. Belə bir cəmiyyətin qurulması ideyası həmişə mütəfəkkirləri narahat etmişdir, lakin buna baxmayaraq, mənəvi inkişaf və əxlaqi bəşəri dəyərlərin təkmilləşdirilməsi üçün sosial-hüquqi şəraitin yaradılması problemi bu gün də filosofların, psixoloqların və hüquqşünasların qarşısında sual olaraq qalır.

Şəxsin şərəf və ləyaqəti sosial dəyərlər və hüquqi imtiyazlar sistemində aparıcı yer tutur. Şəxsiyyətin azadlığı və ləyaqətinin insan hüquqları yurisdiksiyasında rolu ilə bağlı ilk dayanacaq bu anlayışın ölkələrin konstitusiyalarına necə daxil olması və azadlıq və ləyaqətin beynəlxalq və milli məhkəmələr tərəfindən təhlükəli qəsdlərdən hüquqi müdafiəsi məsələsidir. Şəxsiyyətin azadlığının, şərəf və ləyaqətinin cinayətkar qəsdlərdən qorunması və cinayətlərin qarşısının alınması konstitusion insan hüququ və dövlətin hüquq-mühafizə sisteminin ən mühüm məqsədidir. Bu vəzifənin uğurla yerinə yetirilməsi şəxsin azadlığına və toxunulmazlığına qarşı ictimai təhlükəli qəsdlərin düzgün təsnifləşdirilməsini tələb edir.

Açar sözlər: şəxsiyyətin azadlığı, şəxsiyyətin ləyaqəti, qəsd, ictimai təhlükəlilik, hüquqi müdafiə.

İnsan ləyaqəti konsepsiyasının insan münasibətlərinin tənzimlənməsində və rəqabət aparən maraqların əlaqələndirilməsi

bütün üzvlərinə xas ləyaqətinin və bərabər və ayrılmaz hüquqlarının tanınması dünyada azadlığın, ədalətin və sülhün əsasıdır”. ÜİHB-dən sonra İnsan Hüquqları üzrə Avropa Konvensiyası və 1966-cı ildə iki beynəlxalq pakt (Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt və İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt) BMT-nin bəyannaməsində qeyd olunan müxtəlif maddələr haqqında daha ətraflı məlumat verir. [12]

ÜİHB müəlliflərinin nöqtəyi-nəzərindən insan ləyaqəti ilk növbədə hüquqi konsepsiya deyil, əsas əxlaqi ideyadır və buna görə də fundamental insan ehtiyaclarını və maraqlarını qo-

rumaq üçün nəzərdə tutulmuş qanunları və siyasi normaları nəzəri cəhətdən əsaslandırır. [5] Ləyaqətin insan dəyərinə aid olduğu ümumi qəbul edilsə də, bu termin müasir nəzəriyyəçilər tərəfindən müxtəlif yollarla konseptuallaşdırılıb.

Şəxsin şəxsi (mülki) hüquq və azadlıqları anlayışının anadan olduğu andan insana

məxsus olan və onun konkret dövlətə mənsubiyyətindən asılı olmayan təbii və ayrılmaz hüquq və azadlıqların məcmusudur. İnsan hüquqlarına dair beynəlxalq sənədlər nəzərə alınmaqla şəxsin şəxsi (mülki) hüquq və azadlıqlarının dairəsinin və onların hüquqi xüsusiyyətlərinin müəyyən edilməsi: 1948-ci il İnsan Hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamə, 1966-cı il Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktda və s. bu gün insan hüquqları sahəsində beynəlxalq standartlar adlanır.

Hüquq-mühafizə təcrübəsinin təhlili fərdin azadlığı, şərəf və ləyaqəti əleyhinə cinayətlərin təsnifatında baş verən çoxsaylı çətinliklərin, habelə bu qəsdləri törətmiş şəxslərə cəza tətbiq edərək məhkəmələr tərəfindən yol verilən səhvlərin mövcud olduğunu göstərir. İstintaq və məhkəmə təcrübəsinin üzləşdiyi müvafiq problemlər gələcəkdə onların minimuma endirilməsi və sözügedən qəsdlərə qarşı effektiv mübarizənin təmin edilməsi üçün diqqətlə təhlil edilməsini tələb edir.

Şəxsiyyətin azadlığı və ləyaqətinin ictimai təhlükəli qəsdlərdən beynəlxalq müdafiəsi hər bir ictimai təhlükəli əmələ görə müxtəlif zamanlarda başlamışdır. İnsan alverinə qarşı beynəlxalq mübarizə 20-ci əsrin əvvəllərinə təsadüf edir. Beləliklə, ilk dəfə olaraq 1904-cü ildə “Ağ dərilili qul ticarətinə qarşı mübarizə haqqında” Beynəlxalq Müqavilə imzalandı. [13] Daha sonra Ağ dərilili qulların alverinə qarşı mübarizə haqqında Beynəlxalq Konvensiya, [16] Qadın və Uşaq Alverinə Qarşı Mübarizə haqqında Beynəlxalq Konvensiya [14] və Yeniyetmə Qadın Alverinə Qarşı Mübarizə haqqında Beynəlxalq Konvensiya [15] qəbul edilmişdir. Bu sənədlər əsasən insan alverinin qarşısının alınmasına yönəlmiş məsləhət xarakterli sənədlər idi.

2 dekabr 1949-cu ildə BMT Baş Assambleyası “İnsan alveri və fahişəliyin üçüncü şəxslər tərəfindən istismarı haqqında Konvensiya”-nı qəbul etdi. Bu sənədin qəbul edilməsinin əsas səbəbi insan alverinə qarşı mübarizənin gücləndirilməsi olub. 1949-cu il Konvensiyasına cinsi istismar, insan alverinin digər növləri və ona qarşı mübarizə istisna olmaqla, qurbanların müdafiəsi mexanizmləri və qurbanların hüquqları daxil edilmir.

1979-cu ildə BMT-nin Ali Nümayəndəsi tərəfindən qəbul edilmiş “Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında Konvensiya”. Bu Konvensiyaya uyğun olaraq, iştirakçı dövlətlər qadın alverinin və qadın fahişəliyinin bütün formalarının aradan qaldırılması üçün hüquqi tədbirlər də daxil olmaqla, zəruri tədbirlər görür (Maddə 6). Konvensiyada insan alverinə qarşı mübarizədə başqa hallar qeyd edilməyə də, BMT-nin Qadın Hüquqları Konvensiyası qadın alveri probleminə bir daha diqqət çəkmiş və onun qarşısının alınmasının zəruriliyini vurğulamışdır.

1995-ci ildə “Qadınların Statusu üzrə Pekin Konfransı” bu məsələni yenidən müzakirə etdi. Həmin Konfransda müzakirə edilən Fəaliyyət Platformasında “insan alveri” anlayışına yenidən baxılmasının zəruriliyi qeyd edilib. Pekin Konfransından dərhal sonra Lorinoda insan alveri cinayətinə qarşı mübarizə üçün müxtəlif tədbirlər həyata keçirilməyə başlandı.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı çərçivəsində insan alverinin, xüsusilə də qadın və uşaq alverinin qarşısının alınması üçün ən mühüm və mükəmməl sənəd “Transmilli Mütəşəkkil Cinayətkarlığa Qarşı Konvensiya” və onun əlavəsi olan “Transmilli Mütəşəkkil Cina-

yətkarlığın Qarşısının Alınması, Qarşısının Alınması və Cəzalandırılması haqqında Konvensiya”dır. 12 dekabr 2000-ci ildə Palermoda BMT-nin Transmilli Mütəşəkkil Cinayətkarlıqla Mübarizə Konvensiyasına Əlavə olan İnsan, xüsusilə də qadın və uşaq alverinin qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında Protokol imzalanmışdır. [9, s.22]

İnsan alverinə qarşı bu hərtərəfli mübarizənin səbəbi insan alveri cinayətinin transmilli xarakter daşması, qurbanlarının geniş bir coğrafiyanı əhatə etməsi və insan alveri ilə mübarizənin çətinliyidir. Regional səviyyədə 19 dekabr 2022-ci il tarixində Avropa Komissiyası insan alveri ilə mübarizə və onun qurbanlarını qorumaq üçün Aİ-nin əsas aləti olan 2011/36/EU Direktivinə məqsədyönlü yenidən baxılması üçün təklif təqdim etdi.

Bu sahədə bir neçə əsaslı qərarı olan Avropa İnsan Haqları Məhkəməsi bildirir ki, insan alveri qlobal bir hadisə kimi son illər əhəmiyyətli dərəcədə artıb. Onun Avropada böyüməsinə qismən keçmiş kommunist bloklarının dağılması kömək etmişdir. 2000-ci ildə Palermo Protokolunun və 2005-ci ildə İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə Konvensiyasının imzalanması insan alverinin yayılmasının beynəlxalq səviyyədə tanınmasını və onunla mübarizə üçün tədbirlərin görülməsinə ehtiyac olduğunu nümayiş etdirir.

Şəxsiyyətin azadlığı və ləyaqətini təhdid edən digər bir ictimai təhlükəli əməl kimi məcburi əmək xarakterizə olunur və məcburi əməyin ləğvi ilə bağlı Beynəlxalq hüquqi addım kimi ilk olaraq 1814-cü ildə İngiltərə ilə Fransa arasında Paris Sülh Müqaviləsini qeyd etmək olar. Bu müqavilədə onu imzalayan dövlətlər üçün məcburi əməyin tarixi kökləri olan köləliyin qadağan edilməsi ba-

rədə razılığa gəldi. [4, s 247] Bu müqavilənin əlavə maddələrində quldarlığın qadağan edilməsi Fransız qul ticarətinin ləğvi (maddə 1) başlığı altında müzakirə olunur.

1815-ci ildə keçirilən Vyana Konqresi və bu konqresin mətninə əlavə edilən 1815-ci il Qul (kölə) Ticarətinin Ümumdünya Ləğv edilməsi Bəyannaməsi də Avropada qul (kölə) ticarətinin ləğv edilməsində mühüm yer tutur. [7, s.21] Qul Ticarətinin Ümumdünya Ləğv edilməsi köləliyi qadağan edən və pisləyən ilk beynəlxalq mətnidir. Beynəlxalq təşkilatlar dövründən əvvəl köləliyin qadağası ilə bağlı digər mühüm inkişaf 15 noyabr 1884-cü il və 26 fevral 1885-ci il tarixləri arasında keçirilən Berlin Konfransı oldu. Konfransda Almaniya, Fransa, ABŞ və Osmanlı İmperiyası da daxil olmaqla ümumilikdə 15 ölkə iştirak edirdi. [10, s.38]

İlk qurulan beynəlxalq təşkilat olan Millətlər Cəmiyyətinin təsisçisi olduğu 1926-cı il Köləlik Konvensiyası 26 sentyabr 1926-cı ildə Cenevrədə imzalanmış və 9 mart 1927-ci ildə qüvvəyə minmişdir. Beynəlxalq Əmək Təşkilatının 1930-cu il tarixli 29 sayılı Məcburi Əmək Konvensiyası və 1956-cı il tarixli Köləliyin, qul ticarətinin, köləliyə bənzər adətlərin ləğvi haqqında Əlavə Konvensiya AİHM tərəfindən səmərəli şəkildə həyata keçirilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının 1995-ci il tarixli Konstitusiyası, humanitar elmlərdə humanist cərəyanların, habelə insan hüquqları sahəsində beynəlxalq standartların təsiri altında 1948-ci il Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi, 1966-cı il Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt, 1966-cı il İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktda müəyyən edilən insan və vətəndaşın ən mühüm hüquq və

azadlıqlarını təsbit etmişdir. Azərbaycan müstəqilliyini qazandıqdan sonra insan hüquqları sahəsində beynəlxalq standartlara istiqamətlənməsi və 2001-ci ildə Avropa Şurasına daxil olması onun üzərinə, ilk növbədə, Konstitusiyaya ilə elan edilmiş hüquq və azadlıqların real təminatı ilə bağlı müəyyən öhdəliklər qoyur.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 24-cü maddəsində “İnsan ləyaqəti qorunur və ona hörmət edilir, hər kəsin doğulduğu andan toxunulmaz, pozulmaz və ayrılmaz hüquqları və azadlıqları vardır, hüquqlar və azadlıqlar hər kəsin cəmiyyət və başqa şəxslər qarşısında məsuliyyətini və vəzifələrini də əhatə edir, hüquqlardan sui-istifadəyə yol verilmir” müddəası, 26-cı maddəsində “hər kəsin qanunla qadağan olunmayan üsul və vasitələrlə öz hüquqlarını və azadlıqlarını müdafiə etmək hüququ vardır, dövlət hər kəsin hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsinə təminat verir” müddəası, 28-ci maddəsində “hər kəsin azadlıq hüququ vardır, azadlıq hüququ yalnız qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada tutulma, həbsəalma və ya azadlıqdan məhrum etmə yolu ilə məhdudlaşdırıla bilər, qanuni surətdə Azərbaycan Respublikasının ərazisində olan hər kəs sərbəst hərəkət edə bilər, özünə yaşayış yeri seçə bilər və Azərbaycan Respublikasının ərazisindən kənara gedə bilər” müddəaları və 32-ci maddəsində əks olunan “şəxsi toxunulmazlıq”, 46-cı maddədə qeyd olunan “şərəf və ləyaqətin müdafiəsi hüququ” müddəaları ilə şəxsiyyətin azadlığı və ləyaqəti təminat altına alınmışdır.

Bütün Azərbaycanın sektoral qanunvericiliyinin insan şəxsiyyətinin dəyəri nəzərə alınmaqla yenidən qurulması üçün çox vaxt lazımdır. Bunun Konstitusiyanın qəbulundan

sonra ikinci addımı kimi 2000-ci ildə qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsini göstərmək olar. Azərbaycan cinayət qanunvericiliyinin vəzifələri arasında insan və vətəndaşın hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinə birinci yer verilir. Şəxsiyyətin ləyaqəti, onun hüquq və azadlıqlarını nəzərə alaraq birbaşa əsas obyekt olan bir sıra xüsusi cinayətlər Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsində “Şəxsiyyətin Azadlığı və Ləyaqəti Əleyhinə Olan Cinayətlər” fəslində təsbit edilmişdir.[2]

Qanunverici şəxsiyyətin azadlığı və ləyaqəti əleyhinə əməllər hesab edərək, adam oğurluğu, insan alveri, məcburi əmək, insan alveri məqsədi ilə sənədlərlə qanunsuz hərəkətlər, qanunsuz azadlıqdan məhrum etmə, qanunsuz olaraq psixiatriya xəstəxanasına yerləşdirmə, böhtan, təhqir və 2016-cı il cinayət məəcəlləsinə yeni əlavə edilmiş internet informasiya ehtiyatında saxta istifadəçi adlar, profil və ya hesablardan istifadə edərək böhtan atma və ya təhqir etmə əməllərini şəxsiyyətin azadlığına və ləyaqətinə qarşı ictimai təhlükəli qəsdlər olaraq müəyyən etmişdir.

Adam oğurluğu canlı şəxsin tutulmasını və onun daimi müvəqqəti yaşayış yerindən və ya yaşadığı yerdən onu qaçıranlar tərəfindən müəyyən edilmiş başqa yerə zorla aparılmasını, oğurlanmış şəxsin iradəsi əleyhinə saxlanmasını nəzərdə tutur. Cinayətin obyektinə şəxsi azadlıq, insan həyatı və sağlamlığıdır.

Adam oğurluğu Beynəlxalq səviyyədə ilk dəfə 20 dekabr 2006-cı il tarixində BMT Baş Assambleyası tərəfindən qəbul edilmiş “Bütün şəxslərin zorakı itkin düşməkdən müdafiəsi haqqında” Konvensiya ilə daha geniş miqyasda gündəmə gəlmişdir. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının müəyyən etdiyi tərifə

görə, “zorakı itkin düşmə, dövlətin agentləri və ya insanlar və ya insanlar qrupu tərəfindən dövlətin icazəsi, dəstəyi və ya razılığı ilə azadlıqdan məhrum etmə, həbs, oğurluq və ya məhrum etmənin digər hər hansı bir forması, bunun ardınca isə itkin düşmüş şəxsin azadlıqdan məhrum edilməsinin danılması və ya onun taleyinin və ya yerinin gizli saxlanması və bununla da, həmin insanın qanunla müdafiəsinin qarşısının alınması kimi izah olunur. Hətta ölüm məcburi yoxa çıxmanın son nəticəsi olmasa və zərərçəkmiş məcburi yoxa çıxmaqdan xilas olsa belə, belə bir rəftara məruz qalan şəxsin üzərindəki fiziki və psixoloji izlər çox güman ki, bütün həyatı boyu davam edəcək. Konevsiyaya diqqət çəkmək istəyən BM hətta, 2010-cu il tarixində 30 avqust tarixini “Beynəlxalq Məcburi İtkin Qurbanları Günü” kimi qeyd edilməsinə qərar vermişdir.

"Bütün şəxslərin zorakı itkin düşmələrdən müdafiəsi üzrə Beynəlxalq Konvensiya"nı imzalamaq səlahiyyətinin verilməsi barədə 6 fevral 2007-ci il tarixli Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı ilə bu Konvensiyanı imzalanmış, lakin ratifikasiya edilməmişdir.

Qanunsuz azadlıqdan məhrum etmənin subyekti 16 yaşına çatmış şəxs ola bilər. Cinayətkar bilavasitə qəsdən hərəkət edir, o, insanı öz iradəsinə zidd olaraq azadlıqdan məhrum etdiyini başa düşür və bunu etmək istəyir. Burada, adam oğurluğundan fərqli olaraq, qurbanı öz istəyi ilə qurtardığı yerdə, məsələn, evdə, mənzildə, işdə, gəzintidə saxlayır və tələblərini irəli sürərək hərəkət azadlığını məhdudlaşdırır.

Ən təhlükəli transmilli cinayətlərdən biri insan alveridir, çünki bu halda cinayətkar şəxsin həyatı maddi qazanc subyekti, qazanc

əldə etmək imkanı kimi qəbul edilir. İnsan alveri cinayətinin obyektı insan azadlığıdır, onun zorla itirilməsi sonradan istismara səbəb olur. İnsan alveri qurbanları arasında yetkinlik yaşına çatmayanlar xüsusi yer tutur.

Zərər çəkmiş şəxsin hüquq və azadlıqlarına tamamilə məhəl qoyulmayan şəxsə qarşı cinayətlər kateqoriyasına məcburi əmək də daxildir. AİHM-in köləliyin, qul olmağın, məcburi əməyin qadağan edilməsinə tənzimləyən 4-cü maddəsində belə qeyd olunur: "1. Heç kim qul və ya qulluqçu kimi tutulmayacaq. 2. Heç kəs məcburi əməyə məcbur edilməyəcək.

Psixiatriya xəstəxanasına qanunsuz yerləşdirmə zamanı vətəndaşlara psixiatrik yardımın göstərilməsi prosesi qeyri-qanuni azadlıqdan məhrum etmənin xüsusi növüdür. Psixiatrik qayğısı şəxsiyyət fəaliyyətinin psixi pozğunluğu, əsaslandırılmış qərarlar qəbul etmək qabiliyyətinin itirilməsi və başqaları üçün təhlükəli ola biləcək məqsədyönlü davranışı olan şəxslərin şəxsi azadlığını məhdudlaşdırır. "Psixiatriya yardımı haqqında" 12 iyun 2001-ci il tarixli Qanunla şəxsin və ya onun qanuni nümayəndəsinin razılığı olmadan psixiatriya müayinə və stasionar yerləşdirmənin xüsusi norma və qaydaları müəyyən edilmişdir. Cinayətin obyektı fiziki toxunulmazlıq baxımından şəxsi azadlıq və şəxsi ləyaqət və psixi xəstəliyin stasionar müalicəsi ilə bağlı sərbəst qərar qəbul etmək, əlavə obyekt isə könüllülük prinsipləri əsasında insan sağlamlığı və tibbi yardım almaq hüququdur. Obyektiv tərəfi isə ehtiyacı olmayan şəxsin qanunsuz olaraq psixiatriya xəstəxanasına yerləşdirilməsidir.

Ləyaqətin birbaşa obyekt olaraq mühafizə altına alındığı ictimai təhlükəli əməllər qis-

mində qanunverici cinayət məəcəlləsinin xüsusi hissəsində xüsusi ittiham qaydasında təqib olunan cinayət kimi təhqir, böhtan və internet informasiya ehtiyatında saxta istifadəçi adlar, profil və ya hesablardan istifadə edərək böhtan atma və ya təhqir etmə əməllərini kriminallaşdırmışdır.

Bir çox hüquq sistemlərinə nəzər salsaq görürük ki, oxşar cinayətlərə görə cəzalar oxşardır, lakin ləyaqət əleyhinə olan cinayətlərə görə verilən cəzalar qanunda tamamilə fərqli cinayət sanksiyalara malikdir. Bu yanaşma göstərir ki, nəzərdən keçirilən anlayışlar həm də cəmiyyətin mədəni kodeksi və qanunlarının mühüm elementi olan adət və ənənələrdən asılı olaraq cəmiyyətdən cəmiyyətə dəyişə bilər. Təhqir mənfi rəyin ifadəsi və bu kontekstdə ünsiyyət vasitəsi kimi qəbul edilir. [11, s.43]

Böhtan xarakterli məlumatlar şəxsiyyətin mövcud qanunvericiliyin tələblərini və ya ümumi qəbul edilmiş əxlaq normalarını pozması barədə ifadələri ehtiva edən, onun şərəf və ləyaqətini alçaldan həqiqətə uyğun olmayan məlumatlardır. Şərəf və ləyaqət qiymətləndirici, bir-biri ilə əlaqəli mənəvi və etik kateqoriyalardır. Başqa bir insanın bu şəxsiyyət xüsusiyyətlərini inkar etmək və ya alçaltmaq onu başqalarının şüurunda rüsvay etmək deməkdir. "Reputasiya" həm də insanın sosial vəziyyətini dürüstlük nöqtəyi-nəzərindən, onun haqqında başqalarının fikrini və ya özünüdərkə özünün ideyasını vurğulayan qiymətləndirici kateqoriyaadır. Yalan məlumat konkret olmalı və yoxlanıla bilən faktları ehtiva etməlidir.

Eyni zamanda cinayət məəcəlləsinə 2016-cı ildə daxil edilən internet informasiya ehtiyatında saxta istifadəçi adlar, profil və ya

hesablardan istifadə edərək böhtan atma və ya təhqir etmə əməlinin kriminallaşdırılması böyük əhəmiyyət kəsb edir. Biz informasiya və telekommunikasiya (kompüter) texnologiyalarının geniş şəkildə təmsil olunduğu informasiya cəmiyyətində yaşayırıq. Sosial şəbəkələrdən istifadə, kompüter texnologiyasının imkanları, internetdə böyük həcmdə informasiya məkanı, ani mesajlaşmalar, e-poçt, mobil telefonlar, onlayn alışı-verişi, məlumat mübadiləsi, həmfikirlərin axtarışı, virtual ünsiyyət – bütün bunlar getdikcə daha da inkişaf edir. Eyni zamanda, İnternet məkanında imkanların transsərhəd xarakteri, həmsöhbətin coğrafi mövqeyinin gizlədilməsi, resurslara çıxışı anonimliyi, mövcud olmayan şəxsiyyətlərin yaradılmasının yolverilməzliyi ilə ifadə olunur, bu da şəxsiyyətin intensiv inkişafı ilə bağlıdır. Bu amillər informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından kriminal istifadə səviyyəsinin artmasına səbəb olur ki, bu da statistika ilə təsdiqlənir. Belə halların sistemli şəkildə həll olunduğu onlayn aləmdə onlayn vasitəçilərin məsuliyyəti baxımından diffamasiya məsələsi ümumi müzakirə mövzudur. Bir çox internet istifadəçiləri bir sıra sosial media platformalarında təhqir və təhqiramiz sözlər ifadə edirlər.

Şəxsin şərəf və ləyaqətinin tənzimlənməsi və qorunması problemlərinin təhlili müasir daxili hüquqi tədqiqatlarda hələ də geniş yayılmayıb. Bununla belə, bu günə qədər hüquqşünaslığın, əxlaq fəlsəfəsinin, hüquq psixologiyasının və sosiologiyasının müxtəlif bölmələrində şərəf və ləyaqət kateqoriyalarının təhlilinin xüsusi və ya konkret məsələlərinə birbaşa və ya dolayısı ilə aid olan nəticələrin kifayət qədər işlənmiş empirik ba-

zası yaradılmışdır. Bu, şərəf və ləyaqət anlayışlarının mahiyyətinin və əlaqəsinin, onların hüquq elmində və cinayət hüququndakı statusunun öyrənilməsi ilə bağlı bəzi nəzəri ümumiləşdirmələrə cəhddə nikbinliyə gətirib çıxarır.

“Şərəf və ləyaqətin müdafiəsi barədə qanunvericiliyin məhkəmələr tərəfindən tətbiq edilməsi təcrübəsi haqqında” 14 may 1999-cu il tarixli AR Ali Məhkəməsi Plenum qərarına əsasən, başqası haqqında yalan məlumat yayan şəxsin hərəkətində cinayətin əlamətləri olduqda (təhqir, böhtan) zərər çəkən şəxslər onun cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi barədə ərizə ilə məhkəməyə müraciət edə, həm də yalan məlumatın təkzib edilməsi haqqında iddia qaldıra bilərlər.[3]

Şərəf və ləyaqətin müdafiəsi ilə bağlı xarici ölkələrin təcrübəsində “Diffamasiya haqqında” Qanun maraqlıdır. 2013-cü ildə İngiltərə Parlamenti tərəfindən qəbul edilən “Diffamasiya haqqında” Qanun böhtan xarakterli məlumatlara qanun pozuntusu, qeyri-etik davranış, o cümlədən biznes etikasının və ya işgüzar təcrübənin pozulması ilə bağlı iddiaların tənzimlənməsi haqqındadır. Diffamasiya ümumilikdə beynəlxalq termin kimi “şərəf, ləyaqət, nüfuz və adın qorunması hüquqlarının müxtəlif növləri ilə bağlı ümumiləşdirmə kimi” başa düşülür. Diffamasiya haqqında normativ hüquqi aktlar, Amerikada bəzi ştatların qanunvericiliyi, o cümlədən bir sıra Avropa ölkələri tərəfindən qəbul edilmişdir.

Beynəlxalq praktikada təhqir və böhtana görə məsuliyyətin Cinayət Məcəlləsindən çıxarılıb diffamasiya haqqında qanunla tənzimlənməsi tendensiyası var. 27 dekabr 2011-ci il tarixli Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı ilə "Azərbaycan Res-

publikasında insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin səmərəliliyini artırmaq sahəsində Milli Fəaliyyət Proqramı"nda diffamasiya ilə bağlı qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi məsələsi qeyd olunmuşdur. Hesab edirik ki, diffamasiya haqqında qanunun qəbul edilməsi, hazırki internet əsrində ənənəvi media və sosial medyada xüsusilə müəyyən reputasiyaya malik şəxslərin şərəf və ləyaqətinin təhqir və böhtandan, işgüzar nüfuza xələl gətirə biləcək qəsdlərdən qorunması üçün zəruri addım olardı.

Şəxsiyyətin azadlığı və ləyaqəti əleyhinə olan ictimai təhlükəli qəsdlərdən “insan alveri” ilə bağlı ümumdünya miqyasında olduğu kimi, Azərbaycan Respublikasında da dövlət səviyəsində hərtərəfli mübarizə aparılır. 28 iyun 2005-ci il tarixində qəbul edilmiş “İnsan alverinə qarşı mübarizə haqqında” AR Qanunu preambulasında da qeyd olunduğu kimi “insan alverinin profilaktikasının, insan alverinə qarşı mübarizənin hüquqi və təşkilati əsaslarını, habelə insan alveri qurbanlarının hüquqi vəziyyətini müəyyən edir, insan alveri qurbanlarının müdafiəsi və onlara yardım göstərilməsi məsələlərini tənzimləyir”.

24 mart 2000-ci il tarixli AR Qanunu ilə Azərbaycan 25 iyun 1957-ci il tarixli Beynəlxalq Əmək Təşkilatının "İcbari əməyin ləğv edilməsi haqqında" 105 sayılı Konvensiyasına qoşularaq, bu konvensiyada nəzərdə tutulan məcburi əməyin ləğvi ilə bağlı üzv dövlətlərə qoyulan öhdəliyi yerinə yetirmiş və məcburi əməyi kriminallaşdıraraq, barəsində sanksiya müəyyən etmişdir.

Cinayət hüququ nöqteyi-nəzərindən azadlıq cinayət sanksiyaları ilə qorunan qanuni mənafedir, cinayət hüququ isə azadlıqları səmərəli şəkildə qoruyur və azadlıqların təminatını təmsil edir. Azadlıq cinayət hüququn-

da cinayətin predmeti olduğundan azadlıq cinayət hüququ baxımından da subyektiv hüquqdur. [8, s.73] Qanunla tanınan “azad hərəkət zonasına” başqa bir gücün azad iradəsinin müdaxiləsi azadlığın pozulması deməkdir. [6, s.934] Liberal kriminoloqların fikrincə, azadlıq əleyhinə cinayətə fərdi baxış önə çəkilir və bu baxımdan azadlıq fərdi dəyər kimi tapdalanır. Lakin azadlıq qanunverici tərəfindən hüquqi dəyər kimi qəbul edilmiş və onun qorunmasını nəzərə alan normalar sistemi ilə tənzimlənərək, dövlət bu normalarla qəbul etdiyi nizam-intizamın qorunmasını təmin etmək məqsədilə azadlığın qanunsuz olaraq məhdudlaşdırılmasını şəxsiyyətin azadlığı və ləyaqəti əleyhinə cinayət olaraq kriminallaşdırmışdır.

Beynəlxalq səviyədə şəxsiyyətin azadlığı və ləyaqətinin ictimai təhlükəli qəsdlərən qorunması əsasən ya regional, ya da dövlətlərarası müqavilələrə, sazişlərə, konvensiyalara əsaslanır və tətbiq olunma dairəsi Beynəlxalq Məhkəmələrdir. Lakin bu beynəlxalq aktların tərtib olunmasının müsbət cəhəti üzv dövlətlərin beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq milli hüquq sistemində müvafiq qanunvericilik aktlarını tərtib və tətbiq etməsidir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. - Bakı, “Qanun”, - 2022.
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. - Bakı, Qanun nəşriyyatı, - 2021.
3. “Şərəf və ləyaqətin müdafiəsi barədə qanunvericiliyin məhkəmələr tərəfindən tətbiq edilməsi təcrübəsi haqqında” AR Qanunu // Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, -14 may 1999-cu il, № 04.
4. Abdullah Ö, Afrika'da Esir Ticaretinin Yasaklanması: Brüksel Konferansı (1890)”, - ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi, - Cilt 2, - Sayı 1, - Yıl 2018.
5. Churchill, R. P. Human rights and global diversity. - Upper Saddle River- Pearson Prentice Hall, -2006.
6. Çetin Özek, “ Türk Ceza Kanununa Göre Hürriyet Aleyhine Cürümlerin Genel Prensipleri”, - İÜHF. , -C: XXIX, -1964/4.
7. Edward H, The Map of Europe by Treaty- Butterworths Press, - London, -1875.
8. Faruk Erem, “ Siyasi Haklara Karşı İşlenen Suçlar”, - AÜHFD., -Cilt: VIII. , - 1951, - Sayı1-2.
9. Kadın Həmrəyliyi Fondu, Kadın Alverinə Qarşı Mübarizə, Qeyri-Hökumət Təşkilatlarının və Yerli Hökumətlərin İnsan Alverinə Qarşı Mübarizədə Maarifləndirilməsi Layihəsi, Ankara, -2010.
10. Matthew C, Between Law and History: The Berlin Conference of 1884- 1885 and The Logic of Free Trade, -London Review of International Law, - 2015.
11. Serhat Sinan Kocaoglu, Hakaret Suçu,- Birinci Baskı, -Seçkin Hukuk Ankara -2019.
12. Smit, D. Z. Principles of European prison law and policy: Penology and human rights- New York, NY- Oxford University Press, - 2009.
13. UNTC, International Agreement for the suppression of the "White Slave Traffic"- Paris, - 18 May 1904.
14. UNTC, International Convention for the Suppression of the Traffic in Women and Children Geneva,- 30 September 1921.
15. UNTC, International Convention for the Suppression of the Traffic in Women of Full Age Geneva,- 11 October 1933.
16. UNTC, International Convention for the Suppression of the White Slave Traffic- signed at Paris on 4 May 1910- amended by the Protocol signed at Lake Success- New York, - 4 May 1949.

**International and national legal protection of individual freedom
and dignity from socially dangerous intentions**

Hajibeyli Tural Bahruz oglu,
Doctor of Philosophy in Law, "Azerbaijan Industrial Corporation"
Registration of the legal department and the head of the court affairs department.
e-mail: mahabbat_d.h.t@mail.ru

For more than two millennia, human civilization has lived with hopes and expectations of an "ideal society" based on moral values such as freedom, honor and dignity, conscience, duty and responsibility, kindness, and justice. The idea of building such a society has always troubled thinkers, but despite this, the problem of creating social and legal conditions for moral development and improvement of moral human values remains a question for philosophers, psychologists, and lawyers today.

The honor and dignity of a person occupies a leading place in the system of social values and legal privileges. The first stop regarding the role of individual freedom and dignity in human rights jurisdiction is the question of how this concept is included in the constitutions of countries and the legal protection of freedom and dignity from dangerous intentions by international and national courts. Protection of personal freedom, honor and dignity from criminal intent and prevention of crimes is the most important goal of the constitutional human right and the law enforcement system of the state. The successful performance of this task requires the correct classification of socially dangerous plots against a person's freedom and integrity.

Key words: freedom of personality, dignity of personality, conspiracy, public danger, legal protection.

**Общественная опасность личной свободы и достоинства международная
и национально-правовая защита от нападений**

Гаджибейли Турал Бахруз оглы,
доктор философии по праву, «Азербайджанская промышленная корпорация»,
начальник отдела регистрации и судебных дел Юридического департамента.
э-почта: mahabbat_d.h.t@mail.ru

На протяжении более двух тысячелетий человеческая цивилизация жила надеждами и ожиданиями «идеального общества», основанного на таких моральных ценностях, как свобода, честь и достоинство, совесть, долг и ответственность, добро и справедливость. Идея построения такого общества всегда волновала мыслителей, но, несмотря на это, проблема создания социальных и правовых условий нравственного развития и совер-

шенствования моральных ценностей человека сегодня остается вопросом для философов, психологов и юристов.

Честь и достоинство человека занимают ведущее место в системе социальных ценностей и правовых привилегий. Первой остановкой относительно роли свободы и достоинства личности в юрисдикции по правам человека является вопрос о том, как эта концепция включена в конституции стран и о правовой защите свободы и достоинства от опасных намерений международными и национальными судами. Защита личной свободы, чести и достоинства от преступных умыслов и предупреждение преступлений является важнейшей задачей конституционного права человека и правоохранительной системы государства. Успешное выполнение этой задачи требует правильной классификации общественно опасных посягательств против свободы и неприкосновенности личности.

Ключевые слова: свобода личности, достоинство личности, заговор, общественная опасность, правовая охрана.

Kişisel özgürlük ve onurun kamusal tehlikesi saldırılara karşı uluslararası ve ulusal-yasal koruma

**Hacıbeyli Tural Bahruz oğlu,
Hukuk Felsefesi Doktoru, "Azerbaycan Sanayi Şirketi",
Hukuk departmanının kaydı ve adli işler daire başkanı.
e-posta: mahabbat_d.h.t@mail.ru**

İnsan uygarlığı iki bin yıldan fazla bir süredir özgürlük, onur ve haysiyet, vicdan, görev ve sorumluluk, nezaket ve adalet gibi ahlaki değerlere dayalı "ideal bir toplum" umut ve beklentileriyle yaşamıştır. Böyle bir toplum inşa etme fikri düşünürleri her zaman rahatsız etmiştir ancak buna rağmen ahlaki gelişim ve ahlaki insani değerlerin iyileştirilmesi için sosyal ve hukuki koşulların yaratılması sorunu bugün filozoflar, psikologlar ve hukukçular için bir soru olmaya devam etmektedir.

Bir kişinin şerefi ve haysiyeti, sosyal değerler ve yasal ayrıcalıklar sisteminde önde gelen bir yere sahiptir. İnsan hakları yargısında bireysel özgürlük ve haysiyetin rolüne ilişkin ilk durak, bu kavramın ülke anayasalarında nasıl yer aldığı ve özgürlük ve haysiyetin uluslararası ve ulusal mahkemeler tarafından tehlikeli niyetlerden hukuki olarak nasıl korunacağı sorusudur. Kişi özgürlüğü, şeref ve haysiyetinin suç kastından korunması ve suçların önlenmesi, anayasal insan hakkının ve devletin kolluk sisteminin en önemli amacıdır. Bu görevin başarılı bir şekilde yerine getirilmesi, kişinin özgürlüğüne ve bütünlüğüne yönelik sosyal açıdan tehlikeli komploların doğru şekilde sınıflandırılmasını gerektirir.

Anahtar kelimeler: kişilik özgürlüğü, kişilik onuru, komplo, kamu tehlikesi, hukuki koruma.

